

Sorgen i barnehagens hverdagsliv

Når et barn i barnehagen mister en av sine nærmeste, blir samtidig de voksne som arbeider rundt barnet, delaktig i det store og vonde tapet. I barnehagen skal de voksne selv takle egne følelser og tåle å bære barnets sorg.

ARTIKKEL | SIST ENDRET: 03.04.2016

Eline Grelland Røkholt, Seksjon for sorgstøtte, Ahus (første gang publisert på udir.no 29. april 2014).

Barnehagen skal bidra til at barnet og familien støttes på en så god måte som mulig. Dette er krevende oppgaver. *Å miste noen gjør vondt, og det gjør vondt lenge.*

Egentlig snakker vi lite om hvor vanskelig det kan føles å møte en familie i sorg, eller hvordan barns sorg kan komme til uttrykk i barnehagens hverdagsliv.

Derfor finnes det heller ikke så mange gode beskrivelser av *hvordan små barn gjør sin sorg i barnehagen* og hva som kan være godt sorgstøttearbeid. Det er vesentlig at denne kunnskapen skapes av og for de som jobber i barnehagen, og ikke bare av eksperter utenfor barnehagens virke (Grelland, 2006). Slik kunnskap trenger å være nyttig og praksisnært, slik at barnehagen får et eierskap til den som gjør den anvendelig og forståelig. Denne kunnskapen skal kunne brukes av alle ansatte når det har skjedd en krise.

Hva tenker vi om barn og sorg?

Hvilke råd vi gir til andre i krise, og hva vi velger å gjøre i en situasjon, styres av våre holdninger. Hva synes vi er god hjelp? Hva vektlegger vi i egen praksis og væremåte? Hva tror vi på, og hva vet vi om barn og barns premisser? Hvilke "briller" vi ser igjennom, eller hva vi opplever at vi vet og tror, styrer våre måter å arbeide på (Taguchi, 2004). Derfor er det viktig å reflektere over hvor vi står når vi møter en familie der barn er pårørende eller etterlatte. Dette gjelder både for hver enkelt ansatt og for personalet som gruppe. *Det må settes av tid til å snakke om hvordan barnehagen tenker om det å være barn, om hva sorg er, og*

om hvordan barn sørger.

Tenker vi at små barn bør skånes i en krise, og at små barn ikke forstår og ikke har godt av å være med? Eller tenker vi ut fra et deltakerperspektiv at barn står i den livssituasjonen som de uansett er del av, og at de derfor bør få delta på en måte som er tilpasset dem selv? Dette er vesentlige spørsmål rundt hva som er god omsorg, og familien til den det gjelder, vil ha meninger som dere må snakke sammen om. Men all nyere forskning og erfaring tilsier at *barn på sikt får det best når de får delta, også i det som er vanskelig*. Men de trenger å bli godt forberedt og å få være sammen med voksne de er trygge på.

Det er også viktig å reflektere over forskjellen mellom voksne som tar barns perspektiv, og barns eget perspektiv (Halldén, 2003). Barns eget perspektiv handler om *hva barnet selv tenker på og er opptatt av*. Utgangspunktet i møte med små barns livskriser må være at alle barn ses som meningsskapende subjekter. Det er en etisk forpliktelse som voksen å være bevisst på at barn strever med å begripe meningen i det som skjer, og at vi har respekt for barn. Når vi mister noen nære, vil *smerten være den samme*, uansett om det er et lite eller stort barn, om barnet har spesielle og sammensatte behov eller ikke. Å miste noen vi er nært knyttet til, gjør like vondt, uansett om sorguttrykkene våre kan være forskjellige.

Barn i krise ved tap

I en livskrise vil ikke små barn reagere slik som voksne eller store barn gjør. *Små barn reagerer på konsekvenser av krisen*. Det er derfor små barn tilsynelatende kan leke videre når de får et alvorlig budskap. Men dersom noen kjente, trygge voksne rundt dem også forandrer seg ved at de gråter, skjelver, eller på andre måter endrer atferd, da er det dette små barn påvirkes av. Å kjøre bil til sykehuset, å sove i en annen seng, at noen uvante er barnevakt – dette er de endringene små barn reagerer på. *Det er det som de selv og andre rundt gjør i det å leve gjennom krisen*. Barnet arbeider med å bearbeide det som endrer seg, og er opptatt av hva dette betyr for meg. Hvor skal jeg være? Hvem skal være sammen med meg? Hva skal vi gjøre? Desto mer som forandrer seg i en krise, desto mer blir det å bearbeide over tid for barnet.

For å ivareta barnets perspektiv gjennom en vanskelig krise, kan det være hensiktsmessig å tenke gjennom hvordan barnet kan involveres. I denne prosessen må selvfølgelig barnets foreldre involveres, slik at det de gjør i barnehagen stemmer med det foreldrene ønsker.

Sorg tar tid. Mye lenger enn vi tror. For barnehagen betyr det at de ansatte må ha to perspektiver: Hva kan vi gjøre her og nå midt i en krise, og hvordan skal barnehagen støtte barnet i sorgen som varer lenge (gjerne i flere år)? En viktig jobb i en vond livssituasjon er at barnehagen kan være et sted som representerer det trygge, kjente og normale som ikke har forandret seg. *Men å være en trygg havn er ikke det samme som å være et fristed*. Om barnehagen skal fungere som et fristed, er det bare barnet selv som til enhver tid kan definere dette. Det er ikke slik at vi voksne kan bestemme at barnehagen er et fristed. Hva er det i så fall et fristed fra? Kan det være et fristed fra sorgopplevelsen til barnet, eller et fristed til å vise egen sorg uten å stå i den nære emosjonelle relasjonen med andre familiemedlemmer som også sørger? Over tid vil antakelig måten barnet bruker barnehagen på, også skifte mellom å være et sted der sorgen er

noe på avstand og å være et sted der barnet viser sorg og behov for støtte.

Spor av barns sorg i barnehagen - et utvalg praksishistorier

Praksishistorier fra barnehager som selv har stått i vanskelige livssituasjoner med barn, gir kunnskap og åpner opp for historier som er annerledes. Den kunnskap som hentes fra ulike virkeligheter, kan lære oss noe annet om barn og sorg.

Stort tap uttrykkes i de små tap. Frida har mistet mammaen sin. Det er ikke så ofte hun gråter over akkurat det. Ikke som hun sier selv i alle fall. Men når Fridas beste venninne ikke kommer til barnehagen, da blir Frida så veldig lei seg. Frida uttrykker et stort tap av mamma som aldri kan komme tilbake, gjennom et lite hverdagslig tap av en venninne som er borte akkurat i dag.

Theodor har mistet pappaen sin i kreft. På sykehuset har han fått en helt spesiell bok om Kjemomannen Kasper. Den handler om å behandle kreft. Boka bærer Theodor med seg overalt i barnehagen, på samling, på huska ute eller ved matbordet. For Theodor forteller boka noe om nærværet av fraværet; jeg har en pappa som var syk og er død. Pappa er ikke lenger på sykehus. Det er noe viktig som ikke skjer mer. Boka forteller noe viktig om hvem Theodor tenker at han selv er. Å ta med boka, samtidig som han leker og er med, forteller en historie uten ord.

Da Stian mistet pappaen sin hadde barnehagen en markering på avdelingen. Faktisk var det sånn at Stian hadde bursdag akkurat da pappa døde, slik at barnehagen hadde en fin minnestund hvor Stian deltok med pyntet bursdagskrone på hodet. Sorgen og gleden gikk hånd i hånd den dagen. Ett år etterpå spør avdelingslederen om Stian vil markere at nå er det ett år siden pappa døde og Stian igjen har bursdag. Det vil Stian gjerne, men understreker at de godt kan synge, bare ikke en trist sang. Stian får selv bestemme hvordan markeringen skal uttrykkes.

Frida vil gjerne tegne. Men hun vil ikke tegne hva som skjedde da mamma døde. Frida vil tegne til mamma, selv om mamma er død. Da finner en voksen på avdelingen frem en fin perm som de dekorerer med "Mammapermen". Her kan Frida sette inn alle tegninger, kort og hilsener som hun lager til mamma. Noen ganger laminerer de det sammen i barnehagen, for da kan Frida ta det med til gravstedet uten at det ødelegges.

Sebastian vil bare leke inne. Han vil ikke gå ut i utetiden. Han vil i alle fall ikke være med på bibliotekstur. Sebastian er sliten. Lillebror er død etter at han plutselig ble alvorlig syk. Da ordner barnehagen det slik at Sebastian kan få et hvilested i barnehagen, han trenger heller ikke bli med på tur. Biblioteket kan vente til Sebastian orker. Siden går tiden, og snart er det et år siden lillebror døde. Sebastian kan bli med de andre barna på tur, men bare hvis han får holde en voksen i hånda. Det vet de voksne i barnehagen. Ute på tur slipper de ikke taket, og Sebastian har en hånd å holde i hele den tiden han trenger det.

Å støtte barnet er også å støtte barnets foreldre

Å være et barns støtteapparat er også å støtte barnets omsorgsgiver(e). Rådene de får, må være slik at de støtter opp om mestringen til hele familien. Det gjelder både på kort sikt når krisen skjer, men like mye i den lange tiden som kommer etterpå. Sorg tar tid. Mye lengre tid enn vi gjerne tror, og støtten bør gå over flere år, ikke bare i uker eller måneder.

I heftet "Når de minste sørger" (www.lub.no, eller i papirversjon) er det et kapittel med flere praktiske råd om hvordan barnehagen kan gjennomføre foreldresamarbeid med en familie i sorg og krise.

Her er noen av rådene:

- Det er viktig for barnehagen å få informasjon om situasjonen fra foreldrene.
- Å normalisere barnets reaksjoner. Barnet har mangfoldige sider, og det er også i sin sorg på mange måter lik barn flest.
- Å ha faste avtaler, slik at informasjonen kan flyte mellom foreldrene og barnehagen også over tid. Sett av noen minutter til en ukentlig oppdatering om det er behov for det.
- Å gi skriftlige påminnelser om ting som skjer i barnehagen. Konsentrasjonssvikt og hukommelsessvikt er svært vanlig for de som sørger, og det er lett å glemme informasjon fra oppslagstavler, osv.
- Tilby en "åpen dør", det vil si at barnehagen over tid gir foreldrene en stående mulighet til å få snakke om ting rundt barnets hverdagsliv i barnehagen.

Med en sorg følger også mange vonde følelser. Av og til skal det ikke så mye til før vi føler oss såret eller utsatt. Vi har så lite å gå på, og det kommer fort mange følelser i sving. Det gjelder særlig for familien som er rammet, men også til en viss grad for de i barnehagen som forsøker å gjøre en så god jobb som mulig med barnet. *Noen ganger blir det problemer i samarbeidet mellom foreldrene og barnehagen.* Slike konflikter blir ofte fort personlige, og det kan oppstå misforståelser. I en slik situasjon er det klokt av barnehagen å søke råd hos en annen instans. Det kan være et senter for sorgstøtte, en helsestasjon eller PPT. Sammen bør de sette av tid til dialogmøter mellom barnehagen, foreldrene og den tredje instansen, der foreldrene får lagt frem sine opplevelser og anerkjennes for disse. Det er viktig å være godt informert om hvordan situasjonen faktisk oppleves for den det gjelder. Deretter kan barnehagen fremme forslag til endringer eller løsninger, der målet er å skape en så felles forståelse som mulig av situasjonen. Det handler om å ta ting på alvor.

I motsetning til dette står det som kalles *negativ sosial støtte* (Hobfoll et al. 2007:297). Negativ sosial støtte handler om å bagatellisere, utøve motstand og uforstand, eller vise manglende forståelse. Signaler på negativ sosial støtte vil bare føre til at foreldrene i enda større grad prøver å tydeliggjøre sitt perspektiv og derfor ikke fokuserer mindre på det som har skjedd, men nettopp mer.

Felix har nylig fått en lillebror. Men noe er galt med lillebror, og han er på sykehuset. Han blir der lenge sammen med mamma, og hverdagen til Felix er ikke lenger slik den alltid har vært. I ukene og månedene

som går, gjør pappa, besteforeldrene og andre nære voksne sitt beste for at Felix skal ha det så normalt som mulig. Men alle er slitne og usikre på hvordan det skal gå med lillebror. Felix får være med pappa på sykehuset så ofte de kan. Felix leker med mamma og spør om lillebror skal bli et barn. Da svarer mamma ærlig at det vet vi ikke ennå. Det er derfor lillebror er på sykehuset så lenge. Felix skjønner at dette handler om liv og død, og selv om mye er vanlig er hverdagslivet, er det samtidig skrikende uvanlig. Men i barnehagen går alt som før. De voksne sier "god helg" og "god bedring" på fredager, og "neimen, er han ikke frisk ennå" på mandager. Først er ikke det så rart, for ingen visste i begynnelsen at lillebror faktisk var så alvorlig syk. Men etter mange uker og flere måneder blir pappa sint når han henter og bringer i barnehagen. Han og mamma tenker at barnehagen ikke skjønner alvoret rundt lillebror, og da skjønner de heller ikke alvoret for Felix. Hvordan blir han støttet i sine uttrykk for det som er vanskelig?

Enkle tiltak kan forebygge et vanskelig samarbeid mellom barnehagen og familien det gjelder. Dette handler om at de ansatte rundt barnet sammen skaper forutsigbarhet for familien i krise, at man inviterer til et strukturert samarbeid med faste møter, at barnehagen er åpen for fleksibilitet knyttet til levering om morgenen, at de avtaler hvordan de skal møte barnet og familien om morgenen, og eventuelt om barnehagen kan gjennomføre strukturerte barnesamtaler. Vurdering av omsorgssituasjonen bør gjøres tverrfaglig og i lys av hva som er helt vanlige reaksjoner på en unormal og vanskelig situasjon. Noen av disse punktene tilhører ansvaret til en styrer eller pedagogisk leder. Men samtidig er det viktig at assistenter og alle som er nær foreldrene og barnet, får delta i planleggingen av hvordan barnehagen kan følge opp og gjennomføre planene. Ved at de ansatte står samlet, vil de kunne hjelpe hverandre og familien gjennom det som er vanskelig.

Litteraturliste

Grelland, E. (2006). Sorgen i barnet og barnet i barnehagen. 22 (3), 48-51.

Halldén, G. (2003). Barnperspektiv som ideologisk eller metodologisk begrepp. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 8 (1-2), 12-23.

Hobfoll, S.E., Watson, P., Bell, C.C., Bryant, A.R., Brymer, M.J., Friedman, M.J., Friedman, M., Gersons, B.P.R., de Jong, J.T.V.M., Layne, C.M., Maguen, S., Neria, Y., Norwood, A.E., Pynoos, R.S., Reissman, D., Ruzek, J.I., Shalev, A.Y., Solomon, Z., Steinberg, A.M. & Ursano, R.J. (2007). Five Essential Elements of Immediate and Mid-Term Mass Trauma Intervention: Empirical Evidence. *Psychiatry* 70(4), 283-315.

Røkholt, E.G., Bugge, K.E og Schrader, L. (2014). *Når de minste sørger. Om sorg og støtte til barn under 6 år*. www.lub.no (gratis i papirversjon eller som pdf).

Taguchi, H.L. (2004). *In på bara benet. En introduksjon til feministisk poststrukturalism*. Stockholm: HLS Förlag.